

SKRIFTER UΤGIVNA AV SVENSKA KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN 1:115
PUBLICATIONS OF THE SWEDISH SOCIETY OF CHURCH HISTORY 1:115

Kyrkohistorisk årsskrift 2015

Redigerad av ANDERS JARLERT

Professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet

With summaries in English

– vittnar om en ökad centralisering med ett ökat påvligt inflytande som resultat.

Harvey lyckas på ett pedagogiskt sätt illustrera hur en välorganiserad engelsk kyrka, som vid 1200-talets början är bekant med sina rättigheter gentemot en dominant och i högsta grad involverad kungamakt, känner stark samhörighet med Rom; i början av 1300-talet, och i takt med att de påvliga provisionerna ökar för att snart helt dominera, tycks det dock ha skett en förskjutning i lojaliteter inom kvintetten, nämligen ett närmande mellan de fyra lokala aktörerna gentemot Rom, som alltmer kommer att betraktas som ett hot mot lokalsamhället.

Harvey visar med all tydlighet att de flesta biskopsvalen var komplicerade. Även om ett fritt val ägde rum enligt konstens alla regler spelade personliga lojaliteter och socioekonomiska faktorer en ofta avgörande roll för vem valet föll på. Men kan man som Harvey antyder, utifrån det redovisade materialet, verkligen dra slutsatsen att »the golden age» också genererade de mest begåvade, medvetna och pastoralt lämpade personerna? Jag är tveksam. Harvey redogör vidare på ett tydligt sätt för hur perioden kom att präglas av de parallella utnämningsförfarandena och detta som är en konsekvens av den kyrkorättsliga utvecklingen under perioden efter 1215, både universellt och lokalt.

En av de stora behållningarna med Harveys bok är det tidigare nämnda omfattande och detaljerade appendix. Jag hade dock sett att ytterligare en kolumn hade lagts till, med korta källhänvisningar. Visserligen finns det fotnoter till vissa poster, men en visuell översikt över källorna hade också kunnat ge en inblick i vilken materialtyp som är den vanligaste, både geografiskt och över tid. Slutligen, i det avslutande kapitlet jämför Harvey sina resultat rörande England med situationen på andra platser och kommer fram till att den engelska utvecklingen stämmer väl överens med den kontinentala. Hennes urvalsprinciper har varit rent praktiska. Något förväntade hänvisar hon dock inte till källäget utan till den omfattande historiografiska litteratur i ämnet som finns tillgänglig på engelska och franska. Enligt Harvey har en annan bevekelsegrund för urvalet varit att dessa länder uppvisar skilda politiska och

kyrkliga kontexter. Ambitionen är behjärtansvärd, men det går knappast att på dryga trettio sidor göra en solid jämförelse mellan fyra länder under en period på närmare 140 år, som i huvudsak utgår från tidigare forskning.

Trots den ibland övermäktiga detaljrikedomen och en aldrig sinande name dropping uppskattar jag Harveys arbete, inte minst de delar som uteslutande handlar om England. Jag menar att den kan utgöra grund för många framtidiga studier av den kyrkorättsliga utvecklingen under perioden men även jämförelser med geografiska områden som här inte behandlas, exempelvis de nordiska kyrkoprovinserna.

ANNA MINARA CIARDI

Bert Roest

FRANCISCAN LEARNING, PREACHING AND MISSION C. 1220–1650. Cum scientia sit donum Dei, armatura ad defendendam sanctam fidem catholicam... (The Medieval Franciscans, 10)

Leiden & Boston: Brill 2014, 245 sid.

Bert Roest har skrevet en ny bog om Franciskanerordenen. For dem, der ikke kender ham, er der tale om en hollandsk historiker, der i 1996 blev ph.d. med afhandlingen *Reading the Book of History. Intellectual Contexts and Educational Functions of Franciscan Historiography, 1226–ca. 1350*. Selvom Roest gennem de forgangne 20 år selvfølgelig også har arbejdet med andre emner, så kan man sige, at han mere end de fleste har formået at holde fast ved sit oprindelige fokusområde: Den intellektuelle side af middelalderens franciskanere. Siden ph.d.-afhandlingen er studierne periodemæssigt blevet udvidet med senmiddelalder, reformationstid og renæssance, emnemæssigt med Franciskanerordenens kvindelige gren »klarisserne«. Dette koncentrerede franciskanske virke har naturligt gjort Bert Roest til en uomgåelig kapacitet inden for sit felt med en lang liste af artikler og tre større monografier: *A History of Franciscan Education (c. 1220–1517)* fra 2000, *Franciscan Literature of Religious Instruction Before the Council of Trent*

fra 2004, og *Order and Disorder: The Poor Clares between Foundation and Reform* fra 2013 – i øvrigt alle udgivet hos Brill. Deter hos samme forlag, at han i 2014 nu har udgivet bogen *Franciscan Learning, Preaching and Mission c.1220–1650*.

Lidt fræk kan man måske spørge, om det efter 20 års intensive udgivelser er muligt for samme forsker at skrive noget nyt om franciskansk videnshistorie i middelalderen? Til det er svaret: Delvist. Nærværende bog gør således ikke hævd på at være en ren nyproduktion, men er derimod en samling af otte selvstændige artikler, hvoraf de seks tidligere har været udgivet i forskellige antologier fra perioden 1998–2012. Roests bevæggrund for at genudgive dem er efter eget udsagn bl.a. at nogle af hans vigtigere observationer heri synes overset af forskerstanden. Dertil er to af artiklerne oversat til engelsk fra oprindelige hollandske versioner, mens de alle seks i varierende omfang er blevet viderebearbejdet siden førsteudgivelserne.

Den første artikel, »Francis of Assisi and the Pursuit of Learning», stammer oprindeligt fra 2012. I denne tager Roest et klassisk spørgsmål i franciskanerforskningen op, nemlig hvor vidt udviklingen af et franciskansk uddannelsessystem var i strid med Frans' egne grundtanker for sine ordensbrødres gerning. I denne, som i de fleste øvrige artikler, indleder forfatteren med en grundig historiografisk gennemgang af tidligere forskeres tolkninger, hvorpå han giver sit eget modstridende syn herpå, fremlagt yderst velbegrundet og overbevisende ud fra både hidtil anvendt og nyinddraget kildemateriale. I det aktuelle kapitel er hans konklusion, at Frans oprindeligt næppe tænkte meget på uddannelse og videnstillæring, men at han efterhånden indså nødvendigheden heraf og accepterede dens integrering i ordenens struktur.

I naturlig forlængelse heraf omhandler kap. 2, »The Franciscan School System – Re-assessing the Early Evidence», den tidligste udformning af Franciskanerordenens skolestruktur med primær fokus på provinsskolerne og især de store generalskoler, *studia generalia*, hvor også brødre fra andre ordensprovinser kunne studere. Dette kapitel er en genudgivelse af en artikel i en antologi fra 2010, der igen bygger videre på det indledende kapitel om det

franciskanske skolesystem i Roests egen bog fra 2000. Hans primære konklusion er nu, som dengang, at de første franciskanske provins- og generalskoler allerede tog form i 1220'erne, og ikke som traditionelt hævdet, først efter 1260.

I kap. 3, »Religious Life in the Franciscan School Network (13th Century)», følger en nærmere præsentation af hvordan franciskanernes skolegang var organiseret, herunder hvordan studierne i dagligdagen kunne kombineres med oprigtig religiøsitet og andagtsøvelser. Kap. 4, »The Practice of the Bible in the Middle Ages», går yderligere i dybden med det teologiske og især eksegetisk-metodiske indhold i franciskanske skoler og udgivelser frem til midten af 1300-tallet. Også her er der tale om genudgivelser af artikler fra relativt nye antologier udgivet i henholdsvis 2009 og 2011.

Herpå indledes et periodeskift til senmiddelalder og renæssance med to helt nye artikler i kap. 5–6. I kap. 5, »'Franciscan Augustinianism' – Musings about Labels and Late Medieval School Formation», gør Roest op med tidligere forsknings efter hans vurdering ikke videre vellykkede forsøg på at forstå og beskrive franciskansk teologi i tiden efter Ockham. Kap. 6 prøver for den samme sene periode at identificere forskelle i uddannelsesstrukturen hos de tre mandlige franciskanske ordensgrene, dog uden for alvor at finde nogle, og tjener nok især som den reelt første seriøse behandling af »Franciscan School Networks, c.1450–1650» til dato.

I de to afsluttende kapitler koncentreres fokus på de nord-nederlandske provinser med oversættelser af to festskriftartikler oprindeligt udgivet på hollandsk i henholdsvis 2011 og 1998. Kap. 7, »Franciscan Urban Preachers in Defense of Catholicism in the Low Countries c.1520–1568», gør op med en angiveligt hævdvunden påstand i nederlandsk historieskrivning om en nærmest ikke-eksisterende indsats i de nordligste nederlandske provinser på at forsvare den katolske tro i reformationstiden, hvilket Roest påpeger at ikke mindst franciskanerne og dominikanerne virkede ivrigt for. Samme ordener spillede endelig ifølge Roest også en langt større rolle end hidtil antaget i den katolske kirkes forsøg på at genvinde fodfæste blandt hollænderne i 1600-tallet, hvilket ellers traditionelt alene til-

skrives jesuiterne, jævnfør kap. 8 om »Franciscan Missionaries in the North of the Dutch Republic (c.1600–1680)».

De otte pricipielt selvstændige artikler i *Franciscan Learning, Preaching and Mission c.1220–1650* må siges at fungere særdeles fint som en samlet bog om periodens franciskanske videnshistorie i Nordvesteuropa. Den periodemæssigt kronologiske rækkefølge bindes fornemt sammen til en fortløbende præsentation og diskussion, og de næsten uundgåelige overlap med gentagelser af ting nævnt i forudgående kapitler er minimale (dog fx i kap. 3). I de to afsluttende kapitler kan man kritisere forfatteren for lidt at glemme, at han i de oprindelige artikler skrev til et publikum, hvor man kan forvente et større basiskendskab til hollandsk reformationshistorie end hvad man kan forudsætte hos den nyindbudte læserskare.

En bogen anmeldelse må i sagens natur altid blive personligt farvet af anmelderens egen baggrund, hvilket i mit tilfælde er godt ti års studier af Dominikanerordenens historie i middelalderens Nordeuropa. I den sammenhæng må jeg udtrykke undren over, at Bert Roest ikke, i langt højere grad end tilfældet er, sammenligner sine observationer og diskussioner af den franciskanske lærdomshistorie med hvad man i samtidige kilder og efterfølgende historiografi kan finde for den nært beslægtede Dominikanerorden. Hertil kan man argumentere, at bogen udtrykkeligt omhandler franciskanerne, men den komparative tilgang kunne flere steder have tjent til en vurdering af, hvorvidt de identificerede forhold og fremlagte teorier kan gøre krav på at være specielt franciskanske eller ej.

Ovennævnte indvendinger ændrer imidlertid ikke på det overordnede indtryk af en særdeles vellykket bog. Bert Roest er, på godt og ondt, ekspert i franciskansk lærdomshistorie, og hans viden herom er så dyb, at man kun kan sætte sig tilbage og nyde at få den serveret – og altså nu i en samlet og mere lettiggängelig form end hidtil. Sin specialisering til trods rækker bogens anvendelighed langt ud over rendyrket franciskanerhistorie til også at omfatte mange andre facetter af den katolske kirkes historie i middelalder og tidlig moderne tid. En afsluttende og opsummerende karakteristik kan gives med denne

personlige erkendelse: Hvis jeg ikke var blevet bedt om at anmeldе denne bog, er jeg ikke sikker jeg på, at jeg havde fået den læst. Nu er jeg særdeles glad for at have læst den, og vil utvivlsomt referere en del til den i mit eget fremtidige arbejde.

JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN

Anette Creutzburg

DIE HEILIGE BIRGITTA VON SCHWEDEN. Bildliche Darstellungen und theologische Kontroversen im Vorfeld ihrer Kanonisation (1373–1391)

Kiel: Verlag Ludwig 2011, 320 S., davon Farbplanchen 40 S.

Das Buch von Anette Creutzburg ist die bisher vollständigste wissenschaftliche Bearbeitung der ältesten Ikonographie der heiligen Birgitta von Schweden seit Mereth Lindgren 1991 ihr Werk *Bilden av Birgitta* (»Das Bildnis Birgittas«) herausbrachte, zu der sich 1997 und 2003 Jan Svanberg in Schwedisch und 2003 und 2009 in Englisch anschloss.

Mit seinen 251 schwarz-weißen Textseiten, 18 Seiten Bibliographie und 40 Seiten Farbtafel bietet dieses Prachtwerk schon äußerlich die bisher vollständigste Verarbeitung des im Untertitel abgegrenzten Bildmaterials aus den 18 Jahren, die auf Birgittas Tod im Juli 1373 bis zu ihrer Kanonisation im Oktober 1391 vergingen.

Auf das Themenfeld der Heiligenikonographie im Fach Kunstgeschichte aufbauend, unter Benutzung deren Methode, behandelt die Verf. die erste Welle der Darstellung Birgittas als heiligmässige Witwe, so wie sie in den Initialen der drei illuminierten Prachthandschriften der Offenbarungen aus Neapel und Palermo in den 70er bis Anfang 80er Jahren des 14. Jahrhunderts, die diese Bilderfolge enthalten, auftritt. Das Bilderprogramm besteht aus einer Handvoll ganzseitlicher Bilder (Farbtafeln 3, 4 und 5 mit Text S. 122–134) und dreizehn ausgemalten Initialen in der Reihenfolge der Initialen der Bücheranfänge in den drei erwähnten Handschriften der Offenbarungen (Farbtafeln S. 285–295 mit